

ROINE
DAHLMAN
GARME
LARSSON
BRAUNERHJELM
LARSSON
NORDEBO
PERSSON
BOHMAN

MEDELKLASSENS DÖD OCH SAMTIDA FÖDELSE

*Samtidigt med allt detta tal om medelklassens död i USA
och i Västeuropa pratas det i andra sammanhang om den
'globala medelklassens framväxt'.*

Jesper Roine är docent
i nationalekonomi vid
SITE på Handelshög-
skolan i Stockholm.
Hans forskning handlar
främst om inkomst- och
förmögenhetsfördeln-
ing. Han skriver också
regelbundet på bloggen
ekonomistas.se.

Den kanadensiske författaren Douglas Coupland har hyllats för sin förmåga att fånga tidsandan och den nära förestående utvecklingen. De senaste åren har han vid upprepade tillfällen deklarerat att medelklassen är ett minne blott. Så här uttrycker han det i en av sina texter: "Kommer ni ihåg resebyråer? Kommer ni ihåg hur de bara försvann en dag? Samma sak kommer hända med alla andra jobb som en gång utfördes av alla oss i medelklassen ... och de kommer inte tillbaka".

Det är inte bara Douglas Coupland som konstaterar att något hänt med medelklassen i västvärlden. De senaste decennierna har debattens vågor gått höga kring frågor om en stagnerande utveckling för genomsnitts-inkomsttagarna i de flesta utvecklade länderna samtidigt som toppinkomsterna har ökat kraftigt. Resultatet är större inkomstskillnader och en krympande medelklass.

Den amerikanske sociologen C. Wright Mills

beskrev på 1950-talet hur utvecklingen höll på att omforma den inkomstpyramid man tidigare talat om, till en diamant med en smal topp, bred midja och liten bas, där de flesta låg nära medelinkomsten. Att han valde diamantmetaforen var sannolikt inte bara för att formen passade utan också för att denna utveckling uppfattades som något mycket positivt.

Utvecklingen de senaste decennierna har dock gått i en annan riktning. I stället för en diamant liknas samhället allt oftare vid ett timglas, där avståndet från mitten ökat i båda riktningarna. Speciellt tydlig har denna utveckling varit i USA. Allan Kreuger, professor vid Princeton och under de senaste åren högste ekonomiske rådgivare till USA:s president Barack Obama, har vid flera tillfällen poängterat den stora skillnaden i hur inkomstökningar i den amerikanska befolkningen fördelat sig under decennierna efter andra världskriget jämfört med de senaste trettio åren.

Om man delar upp befolkningen i fem grupper, från dem med lägst inkomster till dem med högst inkomster, så ökade realinkomsterna i alla grupper ungefär lika mycket i USA under perioden 1950–1980. De genomsnittliga inkomstökningarna och BNP-tillväxten fördelade sig alltså på ett sätt som gynnade alla i ungefär samma utsträckning. John F Kennedys berömda uttryck "a rising tide lifts all the boats" (ett stigande tidvatten lyfter alla båtar) var inte bara tom retorik, utan en realitet som de flesta upplevde.

Perioden efter 1980 har sett annorlunda ut. Under denna period har den genomsnittliga inkomsten i USA fortsatt att växa i nästan samma takt som under tidigare decennier, men fördelningen av inkomstökningarna har sett annorlunda ut. Grupperna med de lägsta inkomsterna har upplevt de minsta förändringarna – den femtedel som tjänar minst har sedan 1980 sett sina inkomster öka med ungefär 20 procent – medan den översta femtedelen ungefär har fördubblat sina inkomster över samma period. Den yttersta toppen, topp en-procentgruppen, har nästan tredubblat sina reala inkomster. Det innebär alltså att de som jobbar i typiska låglöneyrken – de flesta inom servicesektorn men också de med låga inkomster inom jordbruk, byggsektorn och i tillverkningsindustrin – knappast sett sin levnadsstandard förbättras alls de senaste 30 åren, samtidigt som de med höga löner, som vanligtvis har hög utbildning (läkare, jurister, ingenjörer, ekonomer), upplevt en relativt stor förbättring. Men den största skillnaden ligger inte mellan grupperna låg- och högutbildade. De som upplevt de allra största ökningarna är den yttersta toppen bestående av verkliga höginkomsttagare: höga chefer inom olika områden, många i finanssektorn, framgångsrika entreprenörer och

superstjärnor inom olika fält. Ofta har dessa naturligtvis också hög utbildning men det är inte detta i sig som särskiljer den yttersta toppen av inkomstfördelningen.

I Sverige har utvecklingen inte varit lika dramatisk. Inkomstökningarna har varit mer jämnt fördelade. Dessutom har den inkomstspridning som skett sedan 1980-talet utgått från en nivå då fördelningen var väldigt jämn. Trots den procentuellt stora uppgången i inkomstskillnader är de svenska inkomsterna fortfarande jämnare fördelade än de var i USA när de var som jämnast där (runt 1980). Ser man till perioden efter 1995, då den mest akuta fasen av 1990-talskrisen var över, så har den reala disponibla inkomsten för femtedelen med lägst inkomster ökat med nästan 40 procent. Ökningen för den översta femtedelen har varit ungefär dubbelt så stor. Jämfört med utvecklingen i USA har grupperna med lägst inkomster i Sverige höjt sina realinkomster med klart mer än sina amerikanska motsvarigheter sedan mitten av 1990-talet. Men även i Sverige är det stor skillnad på ökningarna i olika delar av fördelningen, och även här har ökningarna varit allra störst i den yttersta toppen av fördelningen.

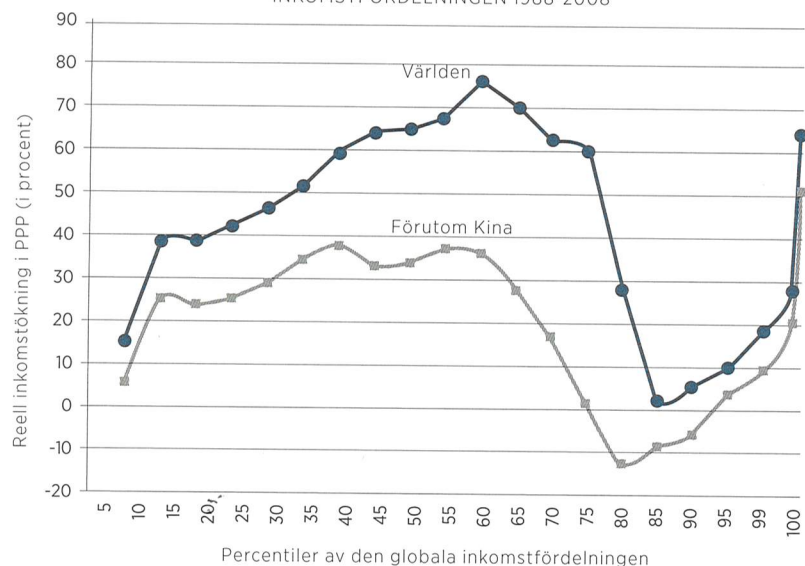

Samtidigt med allt detta tal om medelklassens död i USA och i Västeuropa pratas det i andra sammanhang om den "globala medelklassens framväxt". Stark ekonomisk tillväxt i många utvecklingsländer, speciellt folkrika länder som Kina och Indien, har bidragit till att lyfta många ur fattigdom och samtidigt har medelklassen i dessa länder vuxit. Projektioner från organisationer som FN och Världsbanken pekar på att inte bara kommer utvecklingen att näst intill utrota absolut fattigdom, utan världens medelklass kommer att växa enormt under de kommande decennierna. Enligt OECD kommer den globala medelklassen att växa från 1,8 miljarder personer 2009, till 3,2 miljarder 2020, och 4,9 miljarder 2030.

Dessa vid en första anblick motsägelsefulla parallella fenomen – medelklassens död i väst och dess kraftiga tillväxt globalt – kan illustreras i en intressant bild framtagen av Branko Milanovic, världsledande expert på global inkomstfördelning och under lång tid verksam vid Världsbanken.

Diagrammet visar hur tillväxten under perioden 1988–2008 fördelats i en tänkt global inkomstfördelning. Tankeexperimentet bakom bilden är att sortera hela världens vuxna befolkning i 20 lika stora grupper efter disponibel inkomst och sedan se vilken realinkomstutveckling respektive inkomstgrupp haft. Bilden visar alltså realinkomsternas tillväxt under perioden från Berlinmurens fall och Kinas och Indiens öppnade mot den globala ekonomin, fram till i dag.

FIGUR 1: REALINKOMSTÖKNINGAR (I \$PPP) FÖR OLIKA PERCENTILER AV DEN GLOBALA INKOMSTFÖRDELNINGEN 1988-2008

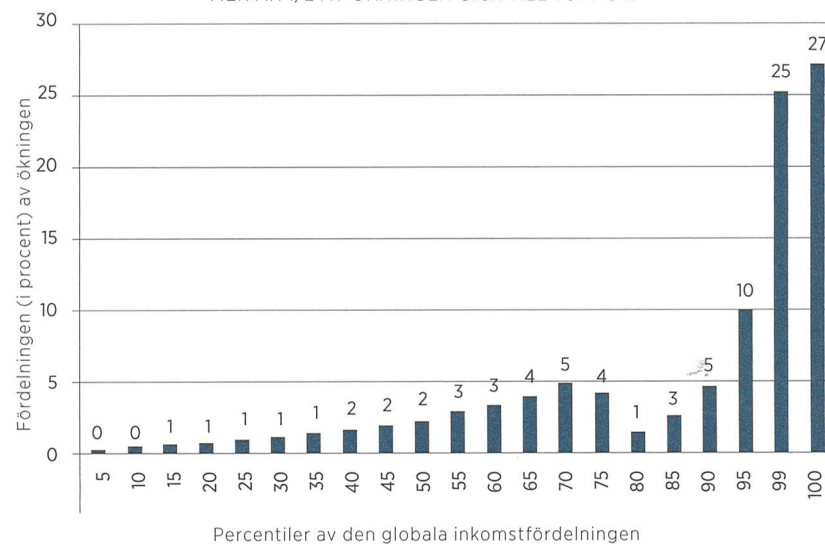

Baserad på figur av Branko Milanovic presenterad på SITE-konferensen "Economics of Inequality" Stockholm, 1 september 2014.

De globala vinnarna under de senaste 20 åren tycks befinna sig i ett ganska brett band runt mitten av fördelningen, men också i dess yttersta topp. Inkomstnivån för den globala mittgruppen ligger kring fyra till fem dollar om dagen (i köpkraftsjusterade termer). En sådan nivå betyder i konkreta termer att man inte lever i absolut fattigdom där vardagen är en ständig kamp att överleva (den nivån ligger runt en till två dollar om dagen). Man har typiskt sett ett hem, barnen kan ha möjlighet till skolgång och familjen kan spara pengar för att köpa annat än mat. Dessa grupper, sammanlagt miljarder människor, har sett en markant förbättring av sin absoluta levnadsnivå de senaste tjugo åren.

Samtidigt illustrerar den övre fjärdedelen i den globala fördelningen utvecklingen i de flesta västländer; stagnation eller små realinkomstökningar för stora grupper med relativt låga inkomster och sedan större inkomstökningar ju högre upp i fördelningen man kommer. Även om de grupper som halkat efter i väst är klart rikare än medelklassen i Indien och Kina i absoluta tal så är de fattiga i en västerländsk kontext. Deras materiella standard är typiskt sett mycket bättre

FIGUR 2: FÖRDELNINGEN AV DE GLOBALA REALA INKOMSTÖKNINGARNA, 1988-2008: MER ÄN 1/2 AV ÖKNINGEN GICK TILL TOPP 5 %

Baserad på figur av Branko Milanovic presenterad på SITE-konferensen "Economics of Inequality" Stockholm, 1 september 2014.

än hos den globala medelklassen men ändå är vardagen sådan att allt precis går ihop. Oförutsedda händelser som sjukdom eller arbetslöshet resulterar i att en ansträngd situation kan tippa över i att bli desperat.

Denna utveckling, och kanske framför allt språkbruket för att beskriva vad som händer, illustrerar medelklassbegreppets undflyende definition och dess uppenbart relativa karaktär. Definierat i absoluta tal är det inte ens så att en majoritet av västvärldens befolkning halkar efter det som kallas den globala medelklassen. Ett sätt att illustrera detta är genom att skilja på de procentuella förändringarna i diagrammet ovan och utvecklingen i absoluta tal. I sådana termer har utvecklingen varit ganska lik för stora grupper i den växande globala medelklassen och i de fattigare grupperna i väst. Anledningen är förstås att en dollars ökning för den som börjar på en dollar är en fördubbling medan en dollars ökning för den som börjar på tio dollar bara är en tio-procentig förbättring.

Men samma logik betyder förstås att de stora procentuella uppgångarna för de rikaste grupperna motsvarar relativt stora absoluta tal jämfört med den övriga

utvecklingen. Diagrammet i figur 1 illustrerar samma sak som diagrammet i figur 2, alltså realinkomstökningarna på olika inkomstnivåer under perioden 1988-2008, men nu i absoluta tal snarare än i procent. Det visar sig att betraktat på detta sätt har över hälften av alla inkomstökningar tillfallit topp fem-procent i den globala fördelningen (och det mesta av detta har gått till topp en-procent gruppen).

Hur ska vi då se på denna utveckling? Är den positiv eller problematisk, och i så fall varför? Ett första konstaterande är att realinkomsterna ökat för i princip alla grupper. Om jämförelsen vore "ingen utveckling alls" så borde alla förstås föredra det som hänt. I tekniska termer skulle ekonomer säga att utvecklingen är ett exempel på en så kallad "Paretoförbättring", vilket betyder att utvecklingen varit positiv för alla (eller åtminstone inte negativ för någon). Alla grupper har fått det bättre. Förvisso har vissa fått det mycket bättre och andra bara lite bättre men utvecklingen har ändå varit god för alla. Hur skulle någon kunna tycka att det är annat än önskvärt?

Innan man lutar sig tillbaka och konstaterar att utvecklingen de senaste decennierna varit den bästa av världar finns det dock några saker som kan vara värda att reflektera över. Till att börja med förutsätter resonemanget just att utvecklingen jämförs med ingen utveckling alls. I jämförelse med stagnation – och oförändrad fördelning – är det troligt att de flesta skulle föredra en positiv – men ojämnt fördelad – utveckling. Men man kan förstås fråga sig om alternativet "ingen utveckling alls" är det enda rimliga alternativet. Kanske finns det möjliga utvecklingsscenarier där inkomstökningarna skulle ha varit lika stora men fördelade på ett annat sätt? Det kan vi inte veta. Däremot är det lite konstigt att endast göra jämförelsen med alternativet att ingenting skulle ha hänt.

Men låt oss för ögonblicket anta att de relevanta alternativen är ingen utveckling alls eller den utveckling vi upplevt. Då måste det väl ändå vara uppenbart att det som hänt föredras av alla? Men svaret på den frågan är tyvärr "nej". Människor upplever och värderar nämligen inte sin situation bara utifrån sin absoluta nivå utan även deras utveckling relativt andra. Det finns otaliga experiment där man ber personer välja mellan en situation där de själva tjänar hundra kronor samtidigt som grannen tjänar tvåhundra kronor, jämfört med en situation där de själva tjänar nittio kronor och grannen femtio. Förvånansvärt ofta ger människor uttryck för att de föredrar den lägre absoluta nivån där deras egen relativa position är bättre.

Man kan ha många åsikter om sådana preferenser och man kan ställa upp normativa kriterier enligt vilka den typen av "avundsjuka" inte bör ges någon

vikt. Man kan också, helt riktigt, poängtera att situationen med de högre absoluta värdena är att föredra därför att den med mer skulle kunna kompensera den som får mindre på ett sådant sätt att båda föredrar det utfallet. Inte desto mindre så är det ett faktum att människor säger sig bry sig om inte bara sin absoluta nivå utan även det relativa utfallet. Om vi på allvar vill förstå varför människor reagerar som de gör på ökade skillnader så bör vi åtminstone beakta möjligheten att den relativa utvecklingen spelar roll.

Ytterligare en aspekt – kanske den mest relevanta ur ett liberalt perspektiv – är att fördelningen i sig är mindre intressant än frågan *hur* den uppstått. När människor får direkta frågor om vad som är en "rättvis fördelning", visar de ofta en relativt hög tolerans för stora skillnader, givet att de är resultatet av skillnader i sådant som "arbetsinsats" eller "kompetens". Acceptansen för skillnader baserade på till exempel "kön", "goda kontakter" eller "familjebakgrund" är däremot klart lägre. Det helt centrala för bedömningen av vad som är en "rättvis" fördelning handlar alltså om allas lika möjligheter till avancemang i fördelningen.

Frågan om hur man bäst ska mäta det är förstås komplicerad och mångfaceterad. Ett sätt att närma sig problemet är att ställa sig frågan: "Hur stor del av en persons inkomst kan (i genomsnitt) förklaras av dennes föräldrars inkomst?" eller annorlunda uttryckt "Om mina föräldrars inkomst skulle ha varit tio procent högre, vilken effekt skulle det ha haft på min inkomst i dag? Om svaret på den frågan är "noll", alltså att mina föräldrars inkomst inte säger något om mina inkomster, betyder det att mina inkomster bestäms av något annat än mina föräldrars inkomstnivå. Om svaret däremot är "en ökning av en persons föräldrars inkomst med tio procent resulterar i att barnen också tjänar tio procent mer" betyder det att förändringar i föräldrars inkomster slår igenom fullt ut på barnens inkomster. Denna grad av överföring mellan generationer kallas ofta för den "intergenerationsella elasticiteten" och den kan ta ett värde mellan noll (föräldrarinkomsten har inget förklaringsvärde) och ett (förändringar i föräldrarinkomst förs i sin helhet över till barnen).

Detta mått används ofta för att säga något om i vilken utsträckning det finns stor rörlighet mellan generationer. Ofta tolkas sambandet som att där barnens inkomst i hög grad hänger ihop med föräldrarnas så är rörligheten relativt lägre än i en situation där föräldrarinkomsten inte har något samband med barnens inkomst. Kort och gott är samhällen där elasticiteten mellan generationer är hög sådana att ens eget agerande i genomsnitt betyder mindre för ens inkomster då de till stor del bestäms av ens familjebakgrund.

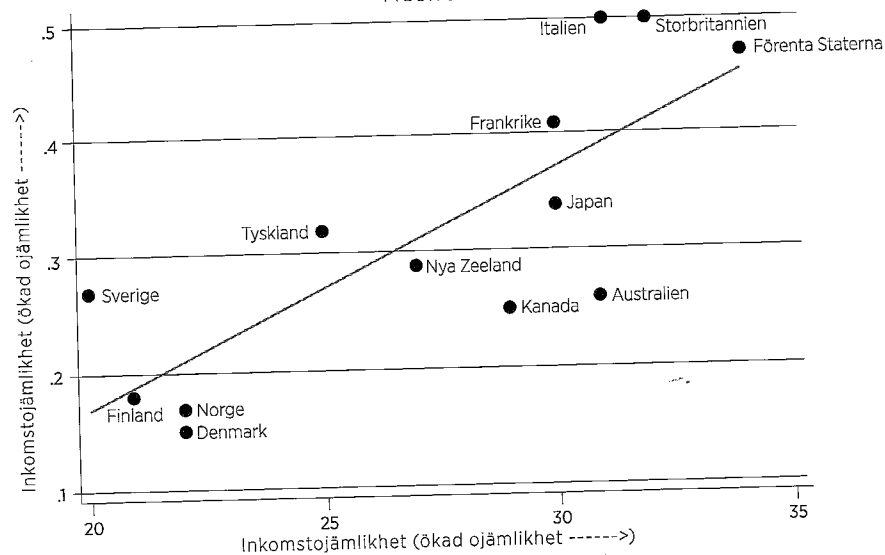
Mot denna bakgrund skulle man kunna tänka sig att samhällen med stora inkomstskillnader inte i sig är något problem om inkomsterna till största del bestäms av sådant som varje generation själv styr över. Precis det kan sägas vara en huvudingrediens i den "amerikanska drömmen": inkomstskillnader i sig är inte dåliga så länge de är resultatet av eget arbete i en miljö där alla har lika möjligheter att nå framgång.

Fram till för ungefär 20 år sedan trodde man också att det var ungefär så verkligheten såg ut. USA hade förvisso stora inkomstskillnader men utmärkte sig, trodde man, genom en högre mobilitet än andra länder. I Europa å andra sidan var inkomsterna jämnare fördelade men till priset av lägre mobilitet. Den bilden har dock reviderats sedan dess, åtminstone i termer av hur inkomstskillnader är relaterade till intergenerationell inkomstöverföring. Tvärt emot den konventionella bilden om USA som ett samhälle där inkomstskillnaderna är stora men allas möjlighet att lyckas också är störst, visar figur 3 att samhällen där inkomstskillnaderna är som minst är de samhällen där föräldrainkomsten har minst genomslag på barnens inkomst. Det är alltså i USA och England (och i Italien) som föräldrarnas inkomst har den största förklaringsgraden när det gäller att förutse barnens inkomst medan sambandet mellan generationer är lägst i de nordiska länderna som också har de jämnaste inkomstfördelningarna.

Denna bild – ibland kallad "The Great Gatsby Curve" – har de senaste åren fått mycket uppmärksamhet i USA men också internationellt. Huvudanledningen är att den väcker frågor kring en rad centrala samband inte bara för den som är bekymrad över att inkomstskillnader växer utan även för den som inte primärt tycker att skillnader i sig behöver vara ett problem så länge dessa i huvudsak bestäms av sådant man själv styr över snarare än ens familjebakgrund.

Den sammantagna bilden som skissas ovan leder till tre slutsatser: 1) Globalt sett har utvecklingen de senaste 20 åren varit mycket positiv. En öppen och alltmer globaliserad värld har resulterat i att miljarder människor lyfts ur absolut fattigdom samtidigt som många också skapat enorma förmögenheter. Inget av detta kan sägas ha skett på någon grupps bekostnad. Alla har fått det bättre i absoluta tal. Men 2) framför allt i väst så har inkomstskillnaderna ökat och i många länder har stora grupper upplevt väldigt små förbättringar samtidigt som andra fått det mycket bättre. De relativa skillnaderna har ökat. Slutligen 3) finns också anledning att fundera på vad som händer med dynamiken över generationer om inkomstskillnaderna ökar kraftigt. "Great Gatsby-kurvan" är förstås inget kausalt samband och det finns mycket kvar att klargöra men den pekar

FIGUR 3

Baserad på Miles Corak, "Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility," Journal of Economic Perspectives

tydligt på möjligheten till att ett samhälle mycket väl kan hamna i en situation där stora inkomstskillnader översätts i stora skillnader i nästa generations möjligheter till framgång och att göra en "klassresa".

Vad betyder detta ur ett policyperspektiv? Det kanske viktigaste är insikten att globalisering och öppenhet inte är irreversibla naturkrafter som inte kan påverkas av politik. Det är naturligtvis sant att teknologisk förändring och många aspekter av det som utgör den globaliserade världens förutsättningar inte kan kontrolleras av politiker (och väl är väl det). Men samtidigt är utvecklingen en kombination av teknologisk förändring och politik och en utveckling där stora grupper i samhället känner att deras situation blir sämre (om än bara relativt sämre) är inte långsiktigt hållbar. Det är en potentiell grogrund för missnöje och populism och i sämsta fall ett hot mot den ekonomiska utveckling som uppenbart varit en god kraft globalt sett.

Vidare finns all anledning att tänka mer på hur olika politikområden kan skapa goda möjligheter för alla i samhället. Fördelningen av "talang" i samhället är sannolikt sådan att en situation där familjebakgrund är avgörande för framgång inte bara är orättvis i de flestas ögon utan också ett slöseri med mänsklig potential.